

УДК 124.4:27–18

**ПРОБЛЕМА ІДЕАЛУ ЛЮДИНИ
В СУЧАСНІЙ ХРИСТІЯНСЬКІЙ ДУМЦІ****THE PROBLEM OF HUMAN IDEAL
IN MODERN CHRISTIAN THOUGHT****Кислий А. О.,**

кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри богослов'я та релігієзнавства,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна),
e-mail: a.kysliy@ukr.net

Kysliy A. O.,

PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor,
Candidate for a doctor's degree of the Department of
Theology and Religious Studies, National Pedagogical
Dragomanov University (Kyiv, Ukraine),
e-mail: a.kysliy@ukr.net

Визначено актуальність дослідження проблеми ідеалу людини у сучасній християнській думці. З'ясовано, що в царині сучасної християнської інтерпретації ідеалу людини між богослов'ям, теологією, філософськими вченнями і науковими знаннями існують досить відносні та історично рухливі межі. Для неї характерний глобальний раціональний дискурс традиційних та новітніх поглядів у поєднанні з практичним досвідом життєдіяльності людини. Це дозволяє змістовно та адекватно говорити програниці трансцендентні аспекти людського буття та універсальність сучасної християнської думки у вирішенні питання ідеалу людської особистості як вічної істини про Бога і людину.

Ключові слова: людина, ідеал, християнський ідеал людини, любов, свобода, сучасна християнська думка.

The relevance of research into the problem of the ideal of man in modern Christian thought is determined. It is found that in the realm of modern Christian interpretation of the ideal of man between theology, theology, philosophical teachings and scientific knowledge, there are quite relative and historically mobile boundaries. It is characterized by a global rational discourse of traditional and modern views combined with practical experience of human life. This allows meaningfully and adequately to speak of the transcendental aspects of human being and the versatility of contemporary Christian thought in solving the question of the ideal of the human person as the eternal truth of God and man.

Keywords: human, ideal, Christian human ideal, love, freedom, modern Christian thought.

Початок нового тисячоліття виявився часом кардинальних соціальних, економічних, політичних та культурних трансформацій, що зумовили переосмислення ціннісних орієнтирів особистості та суспільства. Соціально-політичні та культурно-національні події, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому житті українського суспільства, відновлення історичної справедливості по відношенню до православної церкви в Україні вимагають належного переосмислення основ самоідентифікації людини. Стрімкий цивілізаційний поступ зумовив необхідність пошуку надійного смислоутворюючого підґрунтя для життєдіяльності людини.

Необхідність переосмислення сутності ідеалу людини, з одного боку, сформувала думку про те, що сучасне цивілізоване суспільство може бути деідеологізованим, що передбачає відсутність ідеалу в усіх його проявах. Втім, на погляд провідних сучасних богословів та філософів, саме аналіз людини свідчить про невід'ємну роль ідеалів, ціннісних систем та морально-

світоглядних орієнтирів, без яких уся людська діяльність втрачає сенс і тому стає неможливою. Пошук сучасної системи ідеалів є найскладнішою та найважливішою справою для усієї людської цивілізації, адже ті трансформації, що відбуваються сьогодні, передбачають зростання можливостей окремого індивіда – «індивідуалізацію» сучасної цивілізації, що створює передумови для реальної гуманізації людського світу.

Нова соціокультурна ситуація, що склалася наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., актуалізувала проблему християнського розуміння ідеалу людини. Християнська релігія та Церква протягом багатьох віків відіграла винятково важливу роль у формуванні суспільного буття та детермінуючи явища суб'єктивного порядку, сприяла «входженню» людини у соціальні структури, а проголошені в ній ідеали були визначальними протягом багатьох століть для життя індивіда та окремих соціальних спільнот. Тому сьогодні саме християнство визнається багатьма людьми універсальним засобом особистісного самовизначення та соціокультурного цілепокладання.

Отже, метою статті є дослідження актуальної проблеми розуміння суспільного ідеалу людини на основі аналізу сучасної християнської думки як концепту філософсько-богословського дискурсу.

Християнська думка, починаючи з апостольських часів і до сьогодні, накопичила значний масив текстів про природу, сутність і розвиток людини, що розглядаються переважно в контексті інших богословських проблем. Нині існує велика кількість фахових праць різного профілю і переконань, присвячених розгляду проблеми розуміння ідеалу людини у християнстві. Вона обговорюється на сторінках духовних і світських журналів, на конференціях різних рівнів та програмних цілей. Головне завдання цього дискурсу полягає у встановленні відповідного концептуального християнського погляду на означену проблему відповідно до соціокультурних, економічних і політичних обставин. Серед сучасних авторів, що звертаються до богословсько-християнського образу людини, помітно виділяються: О. Веселова, А. Забіяко, Ю. Зенько, Іоанн (Зізіулас), А. Кураєв, В. Нагевіченє, С. Неганова, О. Осіпов, М. Остапенко, С. Хоружий, Ю. Чорноморець, С. Шевчук.

Тлумаченням сутності та буття людини сьогодні займаються всі основні християнські конфесії. У царині християнського осмислення людини важко виявити межу між богослов'ям, теологією, релігійною філософією, філософськими вченнями і науковими знаннями. Для нього все більше характерний глобальний раціональний дискурс традиційних та новітніх, ортодоксальних та філософських поглядів, що намагаються охопити все – від трансцендентного до «істин політики». Відбувається формування нових підходів до розуміння ідеалу людини, що є результатом творчого осмислення історичної спадщини, звертаючись до першоджерел, та реалій нашого часу: права, соціального устрою, моралі, прав людини, особистої та колективної відповідальності та свободи.

Сучасна християнська богословська думка католицизму, протестантизму і православ'я, залишаючись традиційною, крім релігійних джерел широко використовує філософські ідеалістичні концепції та методологічні підходи. Саме такий діалог дозволяє говорити про універсальність сучасної християнської думки, про можливість найбільш широко поставити питання суспільного ідеалу людської особистості та повноцінно, змістовно та адекватно висвітлювати граничні трансцендентні аспекти людського буття.

Потенціал християнських методологічних установок у розгляді людини є досить суперечливий. З одного боку, домінанта релігійного погляду на людину орієнтована на визнання її вторинності, тобто залежності від Бога. Розуміння сутності, ролі, ідеалу людини завжди мало межі – Бога. З іншого боку, релігійно-філософський погляд на людину задає і високу шкалу вимірювання, оцінки її сутності, життєдіяльності, призначення в світі. Цей ідеал – Бог, який розуміється як носій глибоких моральних істин, еталон творення і чесноти, добра і любові. Це відкриває нові горизонти в досягненні ідеалу людини, адже істотно зміщуються пріоритети в сторону духовності над її емпіричною повсякденністю [2, с. 9–10].

Для сучасного християнського розуміння ідеалу людини виникає потреба у зверненні до Святого Передання. Святоотцівська традиція головною цінністю життя людини вважає обоження як особисту зустріч та єднання людини з Богом. Обоження це спілкування людини з Богом, при якому Божественна присутність пронизує всю повноту людського існування. Для вивчення безперервності досвіду християнства в історії Георгій Флоровський запропонував метод «сучасного прочитання Святих Отців». Він веде мову про те, щоб повернутися не до якоїсь абстрактної традиції, до набору формул і тверджень, а щоб дотримуватися їх у вирішенні проблем церковного життя, в суспільній та індивідуальній духовній практиці. Слідувати отцям – засвоїти їх дух як особливий погляд на світ, особливу духовну орієнтацію людини в цьому світі. Такий підхід виключає так звану адаптацію стародавніх текстів до сучасності або їх сучасну інтерпретацію [7, с. 379, 381]. Отже, розкрити аксіологічні корені сучасної людини можна звертаючись до основоположних ідей християнства та максимальної їх екстраполяції в майбутнє.

Важливим досягненням святоотцівської антропології є формування принципу персоналізму на протигагу суспільній життєдіяльності людей, в якому вироблено уявлення про особистість, що в своїй перспективі деформується в антропоцентризм і гуманізм. Нинішнє богословське середовище критично осмислює апологетику гуманізму, яка занизила цінність людини, що проявилась в більш послідовному, але і більш потворному світі, який чинить руйнівну дію як на людину, так і на самих представників гуманістичної теорії. Для богослов'я людина – це «образ і подоба Бога». Тому богослов'я не задовольняється гуманістичним тлумаченням

людини, а бачить її в світлі двох проявів існування: біологічного (тілесного) та еклезійного (духовного) [3, с. 272]. Тілесний прояв буття людського індивіда протягом тисячоліть не містив в собі такої проблемності, що виникла в сучасному суспільному середовищі. Значні успіхи біологічних наук та медицини на межі XX–XXI століть істотно змінили ситуацію, адже актуалізували питання сурогатного материнства, абортів, трансплантації людських органів, пластичної хірургії, зміну статі і інших способів трансформації тілесної ідентичності людини. Ще більш радикальне і небезпечне активне вторгнення в життя сучасної людини біомедичних технологій, що відкривають перспективи цілеспрямованого втручання у спадковість людини на генетичному рівні: генна інженерія, клонування людини тощо. Беручи до уваги важливість визнання найважливішого з прав людини – права на життя, церкви наголошують не стільки на значущості цього права для вже сформованих особистостей, скільки для ще не народжених, як вираження однієї із найбільших небезпек сучасності для суспільства та держави [4; 6].

Основоположним в процесі ідентифікації особистості є духовність, що опосередковує Божественну красу та Божественний образ. Духовне ядро орієнтує на універсальні абсолютні цінності, на основі яких формуються система життєвих пріоритетів та стратегія буття людини. У духовній парадигмі людина наділяється реальною стабільністю, вона реалізує своє покликання як Творіння Боже. Життя християнина стає повним, якщо будь-який факт і явище він розглядає в узгодженості двох проєкцій – вертикальної (входження в Царство Боже) і горизонтальної (солідарність з ближніми і далекими людьми). Першочерговими серед них є моральні і світоглядні принципи й ідеали. Але для виконання морального закону недостатньо одного морального самовизначення або бажання людини, необхідна сила, яка дарується людині Божественною благодаттю і спрямовує її до Бога. Духовність як потенційна можливість морального вдосконалення людини набуває сили через переживання Божої благодаті в церковному житті. Освоєння духовних цінностей відбувається не механічним способом їх сприйняття, а як творче спілкування та спільне життя в Церкві та суспільстві. В результаті цього загальнозначущі цінності набувають характеру особистісних, відбувається усвідомлення того, що все, що має людина, і навіть саме її існування – це дар, за який людина повинна бути вдячна та готова до пожертвування.

Духовний рівень є провідним у процесі інтеграції особистісної ідентичності, так як саме внутрішня взаємозгодженість і гармонійність духовного світу особистості виступає в якості основного фактора цілісності її ідентичності як системи. Прояв особистості через свою індивідуальність в процесі рефлексії відносин взаємного дарування та вдячності, демонструє ехаристичну необхідність всього способу буття людини. Осмислюючи сучасні богословські роботи, Чорноморець Ю. вважає, що відносини людини з Богом можливі у ехаристії,

тому що Бог приходить до людини, а воцерковлена особистість у смиренні, що є умовою можливості богопізнання, очікує пришествя Бога. Церква як релігійна спільнота є містичним тілом Бога. Вона складається з багатьох інших, без яких неможлива церковна єдність і разом з тим виникає ситуація залежності особистості від інших. Адже церковне спілкування – це істинний спосіб існування особистості. Таким чином нове життя особистості в церковній спільноті – це відкритий взаємозв'язок з Богом та багатьма іншими людьми – особливими, але схожими у досвіді смирення, переживанні страждань і прийнятті Іншого [8, с. 10–11].

Буття людини – це її дії, переживання подій свого життя, постійне намагання зрозуміти його сенс, вихід за його межі. Воно характеризується не стільки зворотністю, поверненням у минуле, як спрямованістю в майбутнє. Таке буття особистості відкрите і не можливе без долучення до Іншого. Іншим є Бог, що приходить з майбутнього, над яким людина не має влади. До такого спілкування належить лише той, хто вільно приймає страждання розп'ятого Христа. Спокута через Христа дає індивіду можливість долати особисту гріховність і тим самим ставати цілісною людиною. Шлях до вічного життя як прийняття страждань можливий завдяки любові, вільної від всякої раціональної та моральної необхідності. Єднання з Богом здійснимо лише під час літургії як есхатологічного царства. Пізнати Бога в євхаристії може лише особистість, що приймає Іншого в смиренні та любові [8, с. 10–11].

Долучаючись до загальної любові, людина розуміє істину і виконує вкладену в неї Богом мету свого життя. Любов виявляється в святу людину, що вміє стати вище власних уподобань та бажань. Віна насолоджується благополуччям інших і самовіддано живе для їх користі. Тобто справжня любов – любов, підпорядкована добробуту інших. Ідеал любові ґрунтується на єдності з Абсолютом, тому насамкінець наповнення сенсу життя віруючого любов'ю розуміється як прагнення людини до вічності, до Абсолюту, а Він дарує своєму люблячому творінню свободу і справжню творчу силу.

Таким чином, любов є єдиним онтологічним здійсненням свободи. Питання про свободу створює для людини дилему: або свобода як любов, або свобода як заперечення. Особистість не просто хоче жити «вічно», вона бажає піднесення до більшого, сутнісного, конкретного, унікального і неповторного буття. В соціальному середовищі людина, в тій чи іншій мірі, але неодмінно, перетворюється на корисний «об'єкт», політичну «персону». Це і становить трагічний аспект особистості, що викликає відповідну реакцію з її боку. Тому сьогодні у всіх сферах соціального життя йде активний пошук особистісної ідентичності [3, с. 268–269]. Опанування певними предметами чи пристосування до необхідних умов, що виникають перед людиною, є важливими принципами творчого розвитку та формування особистості. У такій незмінній перспективі соціальної дійсності ще більше стають зрозумілими спроби Церкви як

суспільного інституту підвести до усвідомлення того, що людина є істотою не лише земного світу, а й трансцендентного, ввести людину в такого роду відносини зі світом, який не визначається законами природи [3, с. 278].

Очевидно, що такого роду апологія взаємин любові та відкритості, взаємного дарування та жертвності, протистоїть сучасному дискурсу насилля та нілігізму. Сучасна християнська думка не може у своїй інтерпретації людини обмежитися виключно трансцендентним підходом. Вона змушена широко та багатогранно розглядати проблеми людини вже тому, що християни живуть у світі, де їх супроводжують соціально-економічні, політичні та інші суперечності, які потребують вирішення. Хвиля жорстокості проти особистості, її гідності, права на життя, на ставлення до себе як людини, створеної за образом і подобою Божою, а не безликої сукупності молекул, актуалізує для християн нові моральні випробування. Недосконалий світ стрімко змінюється, адже втратив свого господаря – людину, яка поглинається природними стихіями і виявляється залежною від предметного, нижчого, ніж вона сама. Основним вектором розвитку світу стало наростання наближення до руйнування та природної смерті, причиною якої є хвороба людини – гріхопадіння. Те, що пов'язує людину з природою, все більше відділяє її від Бога, а релігійність все більше проголошується «приватною справою» кожної окремої особи. Тому християнство пропонує саме той «світ», який приніс лише Христос. Але перетворення людини не можливе без її вільної згоди. Адже Бог діє в людському житті там, де людина залишає місце для Його діяння і Його волі. Від особистого вибору кожної людини і спільноти людей залежить, чи буде діючий Хрест Христовий. Адже християнство явило вічну істину про Бога і людину у повноті одкровення Божественного і людського ідеалу у Христі, тобто Боголюдині, який став мірилом всього [1].

Проблему гріхопадіння як розірваності людини та питання християнського розуміння людської цілісності як людського ідеалу досліджує В. Нагевичене. Вона у співавторстві з Д. Пивоваровим вважає, що богослови по-різному інтерпретують гріхопадіння Адама і Єви та неоднозначно оцінюють ступінь пошкодження образу Божого в людині. У протестантів це ідея тотальної зіпсованості і руйнування людської природи, безмірна слабкість людини і глибока віра в Бога Спасителя. Католики схиляються до думки, що образ Божий в людині лише тільки трохи потьмянів, але у цілому зберігся, а тому людина по суті вільна у виборі добра. Православне вчення стверджує, що через гріхопадіння людина загубила богоподібність (безсмертя, абсолютну святість), але у цілому зберегла в собі, хоча в дещо спотвореному вигляді, образ Божий (розум, свободу, добру волю). У цілому більшість християнських мислителів погоджуються в тому, що первородний гріх, таємничий за своєю природою і транслюється не просто окремими індивідами, а всім людським родом, та й світом вцілому, в який через Адама увійшло зло. Зло

не субстанційне, воно вторинне, і походить від гордині, егоїзму, непокори, порушення волі Бога, від неправильного застосування людиною доброї волі [5, с. 37–38]. Без долання багатьох перепон, численних проявів Зла, які постають на цьому шляху, і творчого зусилля немає реального прояву свободи, без якої втрачаються істинні глибини сенсу життя людини. Тому сучасна християнська думка намагається виявити той людський ідеал, який постав в образі першого Адама, а потім Ісуса Христа – другого Адама, але був втрачений і потребує відновлення.

Виникнення та формування цілісності людської особистої ідентичності – це складний та суперечливий процес. Він передбачає усвідомлене, цілеспрямоване встановлення особистістю правил та обмежень, які сприяють самоідентифікації. Це передбачає гармонійне співвідношення всіх структурних рівнів ідентичності індивіда, який змінюється у світі неминучих трансформацій. Тому самоідентифікація людини можлива лише за умови стійкості її сутнісних якостей як особистості.

Людина в межах своєї онтологічної визначеності є вільною і тому може протистояти впливам зовнішнього середовища та навіть змінювати його в межах свого значення у Всесвіті. Ця глибока сутність людини – бути господарем середовища, у якому перебуває, – виражена у Святому Письмі і демонструє важливі засади визначення ідентичності людини як покликання бути господарем у своєму середовищі.

Вирішення проблеми людини вимагає виявлення в людині того онтологічного «рівня», який є специфічно людським і відрізняє її від інших суцільних. Про справжню, істинну особистість, вважає митрополит Іоанн (Зізіулас) може говорити тільки богослов'я [3, с. 265]. Онтологічно людина є дуже складною, в людині як суцільному в своєрідній формі присутні властивості всіх інших. Тобто людина подібно фізичному тілу, підпорядковується законам неорганічного світу та органічного світу. Однак людина має такі властивості, які відрізняють її від всіх відомих нам суцільних – вона має не тільки «душу», а й «дух». Вони вказують на специфічне абсолютно виняткове людське. Сутність людини – це якісно нова можливість, що веде до того, щоб стати справжньою. Такого роду сутність має моральний характер і являє собою основу для виявлення притаманних людині властивостей та ідеалів.

Буття особистості розкривається в існуванні, житті та здійсненні свого буття в конкретних ситуаціях як модусів буття особистості як зустріч з подією, яка розгортається у просторі, часі та смисловій сфері. Людина не тільки переживає своє існування у тривалості, але й перетворює його, зливаючись з життям, пізнає безперервну, нерозривну, процесуальну, якісну тривалість часу. Людина постійно перебуває в ситуації темпорального переходу як сукупність об'єктивного відображення, переживання і проживання майбутнього часу як спасіння. Митрополит Іоанн (Зізіулас) вважає, що метою спасіння є те, щоб «особистісне життя, яке реалізується в Богові, також здійснювалося і на рівні людського існування» [3, с. 272]. Поза

творчою єдністю з минулим і майбутнім людства, поза любов'ю до людей не можливе повноцінне самоусвідомлення та самоідентифікація особистості.

Християнська думка про ідеал людини – того, якою повинна бути людина у принципово оновлених умовах ХХІ століття, базується на вченні про надприродні відносини, що побудовані на любові. Концепція ідеалу людини в християнстві стала історичним результатом тих зусиль, які були спрямовані на пошук виправдання об'єктивної необхідності життя у вірі з Богом. Завдяки християнському обґрунтуванню ідеалу людини, оформлюються високі стандарти суспільного життя, вирішується проблема загальнолюдської самоідентифікації.

Список використаних джерел

1. Афанасий (Евтич), епископ. 'О человечности и бесчеловечности'. [online] Доступно: <https://www.portal-slovo.ru/theology/43763.php>
2. Барулин, В.С., 1994. 'Социально-философская антропология. Общие начала социально-философской антропологии', М.: *Омега*, 256 с.
3. Иоанн (Зизиулас), митрополит, 1998. 'Личность и бытие', Пер. с английского А. И. Кырлежева, *Начало*, №6, с.246–289.
4. 'Компендиум социальной доктрины Церкви', 2008. К.: *Кайрос*, 549 с.
5. Навевичене, В.Я., Пивоваров, Д.В., 2005. 'Целостный человек (христианская традиция): Монография', Екатеринбург: *Изд-во Урал, un-ta*, 158 с.
6. 'Основы социальной концепции Русской Православной Церкви'. [online] Доступно: <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html>
7. Флоровский, Г., протоиерей, 1998 'Догмат и история', Сост. Е. Хомяков; общ. ред. Е. Карманов, М.: *Изд-во Свято-Владимирского Братства*, 487 с.
8. Чорноморець, Ю., 2013. 'Теологічне повернення до традиції на початку третього тисячоліття як шлях відкритості та діалогу', *Філософська думка. Sententiae. Спецвипуск III. Християнська теологія і сучасна філософія*, Вінниця: *ВНТУ*, с.8–14.

References

1. Afanasij (Evtich), episkop. 'O chelovechnosti i beschelovechnosti (About humanity and inhumanity)'. [online] Dostupno: <https://www.portal-slovo.ru/theology/43763.php>
2. Barulin, V.S., 1994. 'Social'no-filosofskaja antropologija. Obshhie nachala social'no-filosofskoj antropologii (Socio-philosophical anthropology. Common beginnings of social-philosophical anthropology)', M.: *Omega*, 256 s.
3. Ioann (Ziziulas), mitropolit, 1998. 'Lichnost' i bytie (Personality and Being)', Per. s anglijskogo A. I. Kyrlezheva, *Nachalo*, №6, s.246–289.
4. 'Kompendium social'noi' doktryny Cerkvy (Compendium of the social doctrine of the Church)', 2008. K.: *Kajros*, 549 s.
5. Nagevichene, VJa., Pivovarov, DV., 2005. 'Celostnyj chelovek (hristianskaja tradicija): Monografija (Holistic person (Christian tradition): Monograph)', Ekaterinburg: *Izd-vo Ural, un-ta*, 158 s.
6. 'Osnovy social'noj koncepcii Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi (Fundamentals of the social concept of the Russian Orthodox Church)'. [online] Dostupno: <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html>
7. Florovskij, G., protoierej, 1998 'Dogmat i istorija (Dogma and history)', Sost. E. Holmogorov; obshh. red. E. Karmanov, M.: *Izd-voSvjato-Vladimirskogo Bratstva*, 487 s.
8. Chornomorec', Ju., 2013. 'Teologichne povnennja do tradycji' na pochatku tret'ogo tysjacholittja jak shljah vidkrytosti ta dialogu (Theological return to tradition at the beginning of the third millennium as a way of openness and dialogue)', *Filosofs'ka dumka. Sententiae. Specvypusk III. Hrystyjans'ka teologija i suchasna filosofija*, Vinnycja: *VNTU*, s.8–14.

* * *